

TUTKIMUSKERTOMUS
OULUN YLIOPISTO
HISTORIAN LAITOS

YLITORNIO KAINUUNKYLÄ

LASSHEIKIN PAHTA

Omistaja Onni Lassheikki, rek. no. 23²⁴

Peruskartta (1:20000): Pekanpää 261310

Koordinaatit: x = 7345,76

y = 490,44

z = n. 60 m

Lassheikin Pahdaksi kutsuttu pieni kallioinen sekametsää kasva-
va niemeke Torniojoen rannalla kiinnitti Oulun yliopiston his-
torian laitoksen huomion puoleensa v. 1975 Kainuunkylän Kanna-
lan pellolla suoritettujen tutkimusten aikana. Tällöin paikal-
la havaittiin useita pienehköjä ihmisten tekemiä kiviröykkiöitä
ja matalia kiviaitamuodostelmia, jotka olivat jo osittain maatu-
neet. Paikallisilla ihmisillä ei ollut tiedossa mitään Pahtaan
ja sen röykkiöihin liittyvää perimätietoa. Toimenpiteet v.1975
rajoittuivat muutaman valokuvan ja siitepölynäytteen ottamiseen.
Keväällä 1976 laitoksen arkeologian opiskelijat kävivät paikalla
lehtori Pentti Koivusen johdolla ja tekivät alustavan maastoin-
ventoinnin. Edelleen alue ilmakuvattiin keväällä 1977 laitoksen
toimesta.

Yleiskarttaan (liite 1) merkityt

Pahdan kivimuodostelmat:

- (A) matalahko n. 3-4 m halkaisijaltaan oleva pyöreähkö röykkiö,
jota varten laitos hankki koekaivausluvan kesällä 1977
- (B) röykkiö A:n pohjoispuolella oleva suurista kivistä tehty ki-
viaita, joka loppuu länsipäässään porttimaiseen kivimuodos-
telmaan
- (C) matala vajaan metrin levyinen miehennostannaisista kivistä
tehty kiviaita, jonka eteläreunasta erottuu kaksi pientä
uloketta
- (D) viettävässä rinteessä sijaitseva pienistä kivistä koostuva
nelikulmainen röykkiö

- (E) pienistä kivistä koostuva pyöreähkö kivikumpu
 (F) kaksi avokallion juurella sijaitsevaa pitkänomaista miehen-
 nostannaisista kivistä koostuvaa rökkiötä.

Edelleen havaittiin "portin" B eteläpuolella matala maakuoppa, joka oli kivien reunustama. "Portin" pohjoispuolelle viettävässä rinteessä on laaja pitkänomainen suurista ja pienistä kivistä muodostunut kivirakka, joka lienee ainakin pääosin luonnonmuodostelma, mutta maanviljelijä Onni Lassheikki arveli siihen ajetun myös peltokiviä. Lisäksi todettiin, että Pahdan itäpuolella olevassa metsäsaarekkeessa oli myös erilaisia kiviaitamuodostelmia (esim. liitteen 1 kohdassa 80; 155), jotka aivan ilmeisesti olivat ihmisen aikaansaamia.

Heti alkuun oli selvää, että ainakin pääosa Pahdan rökkiöistä on ihmiskäden aikaansaamia. Tämän lisäksi haluttiin saada selvyyttä missä tarkoituksessa ja mihin aikaan ne on tehty. Ajatus peltorökkiöistä tuli luonnollisesti mieleen, mutta oli ilmeistä etteivät rökkiöt sopineet luontevasti nykyisiin Pahtaa ympäröiviin peltoihin, sillä esimerkiksi C:n, D:n ja E:n vieressä olevan pellon kivet on kasattu pellon reunaan tavanomaiseksi kivi-aidaksi.

Elokuussa 1977 opetustarkoituksessa järjestetyn koekaivauksen yhteydessä avattiin rökkiö A, puhdistettiin osa sen pohjoispuolella olevaa kiviaitamuodostelmaa ja alue kartoitettiin pohjois-eteläsuuntaiseen (nuolipohjoinen) koordinaatistoon. Paikan absoluuttiset korkeussuhteet tyydyttiin määrittelemään karkeasti peruskartan 1:20000 korkeuskäyristä. Vaaituksia varten otettiin relatiiviseksi kiintopisteeksi rökkiö A:n länsipuolella olevan kiven korkein kohta (liitteessä 2 kohta 53,85; 40,40). Tutkimuksissa oli mukana myös kasvitieteilijä, joka otti maanäytteet kuudesta koeruudusta (liite 1: KR I-VI).

Rökkiö A puhdistettiin ensin pintakasvillisuudesta, joka oli melko paksua sammalta, kivien välit eivät kuitenkaan vielä olleet kovin täyteen maatuneet. Rökkiön päältä poistettiin myös pieniä puuntaimia ja länsilaidasta kivien välistä pitkälle lahonnut kanto (halkaisija n. 30 cm; säilyneistä vuosirenkaista voi-

tiin päätellä sen kasvuiäksi ainakin 60 vuotta). Puhdistuksen jälkeen kävi ilmi, että eteläreuna koostui aivan pienistä kivistä ja että pääosa röykkiöstä oli suurehkojen miehennostannaisen (halk. 25-40 cm) kivien peittämä. Nyt havaittiin myös, että kivien seassa oli tiiltä varsinkin itäpuolella. Osa tiilistä oli voimakkaasti palanut ja osittain kuonan peittämiä. Röykkiö päätettiin avata neljänneksittäin ja tätä varten se jaettiin sektoreihin pääilmansuuntien suuntaisilla linjoilla (näkyvät katekoviivoina liitteessä 2). Ensiksi avattiin ristikkäiset luoteis- ja kaakkoissektorit (III ja I) ja sitten lounais- ja koillissektorit (II ja IV).

Sektorin I:

Kiveys purettiin neljänä kerroksena. Ulkokehän länsiosan pienet kivet (\emptyset 3-15 cm) eivät näyttäneet palaneelta, eivät myöskään röykkiön pääosan päällä olleet suuret kivet. Sen sijaan muu osa sektorista oli selvästi palanutta kiveä, joukossa runsaasti liuskekiveä. Samoin monet löydetyistä tiilistä, joita esiintyi pinnasta pohjaan asti, olivat pahoin palaneet, eräät aivan muodottomiksi. Pintakerroksen alapuolelta löytyi useita suuria eläinten luita (löydöt 7-8 ja 10-14) ja lisäksi kaksi kiviesinettä: hioinkivi (löytö 1) ja tuuran kärkikappale (löytö 2).

Sektorin II:

Eteläreunan pienet kivet vaikuttivat palamattomilta aivan kuten sektorissa I. Röykkiön keskustaan rajoittuvassa noin yhden neliömetrin laajuudesta osasta tuli suurten pintakivien alta vastaan runsaasti palanutta keskikokoista kiveä, jonka joukossa oli edelleen paljon liuskekiveä. Pohjamaa näiden alla oli voimakkaasti palanut. Aivan pohjalta löytyi kolme palaa rautakuonaa (löydöt 17-19), lasinsiru (löytö 5) aivan läheltä keskustaa ja eteläreunan pienten kivien alta lasisen silityskuulan (?) puolikas (löytö 6).

Sektorin III:

Sektorin keskellä oli suurten kivien välissä osittain näkyvissä ennen avaamista suuren eläimen (ilmeisesti lehmän) lapaluu (löytö 9). Pintakerroksen suurten kivien poistaminen supisti sek-

torin noin puolentoista metrin säteellä keskustasta ja ulkoreunalta paljastui harmaa palanut sormaa. Jäljelle jäänyt osa koostui palaneesta keskikokoisesta (\emptyset 10-20 cm) kivistä ja liuskekivistä, joiden seassa oli myös hiiltä ja hieman tiiltä. Muuttamat tiilet olivat muodottomiksi palaneet ja kuonan peittämiä. Sektorin pohjalla oli useita suurehkoja (\emptyset 25-40 cm) kiviä summittaisesti linjassa lounais-koillissuunnassa; näistä sektoriin IV rajoittuvat kivet olivat silmännähtävästi palaneet juuri näillä sijoillaan. Pohjoisreunalta löytyi neliskulmaiseksi muotoiltu litteä kivi (löytö 3).

Sektori IV:

Isokokoisten pintakivien alapuolinen osa koostui enimmäkseen keskikokoisista (\emptyset 20-30 cm) kivistä, jotka vaikuttivat pääosin palamattomilta. Joukossa oli myös melko runsaasti tiiliä. Pohjalla jatkui sektorissa III havaittu suurehkojen kivien rivistö koilliseen. Pohjamaa oli eräin paikoin voimakkaasti palanut ja hiekan sisästä löytyi pitkänomaisia hiiliä, jotka ilmeisesti olivat palaneita puiden juuria.

Röykkiön avaaminen ei tuonut esiin selviä rakenteita. Näyttää kuitenkin selvältä, että röykkiön pääosan peittänyt suurten kivien pintakerros ei liity röykkiöön alkuperäisenä rakenteena. Toisaalta havaittiin selvä palanut kivi- ja liuskekiviydin keskellä röykkiötä. Tämä oli parhaiten todettavissa sektori III:n itä- ja eteläleikkauksista. Tätä ydintä näyttää rajoittaneen vinosti pohjoispuolelta kulkeva suurehkojen kivien muodostama reunus. Voimakkaasti palanut ydin ulottui noin yhden neliömetrin laajuusena myös sektori II:n ja osittain sektori I:nkin puolelle. Tämän tummaksi palaneen kiveyksen alta paljastui maasta lähes vastaavankokoinen ja -muotoinen vaaleaksi palanut hiekkapinta. On siis ilmeistä, että tällä kohtaa on ollut kivistä ja liuskekivistä tehty tulisija, josta luultavasti ovat peräisin myös röykkiöstä löydetty tiilet.

Löytynyt materiaali, jossa sädekivituuran palaset ovat tietenkin sekundäärisiä, ei anna selviä viitteitä tulisijan käyttötarkoituksesta. Joka tapauksessa vaikuttaa siltä, että käyttöaika on ollut varsin rajoittunut, koska löytömateriaali on näin niukka

eikä ympäröivässä maastossa erottunut tavallisesta metsämaastosta poikkeavaa kulttuurikerrosta. Löydöt eivät anna myöskään kovin paljon pohjaa röykkiön ajoittamiseen. Tiilen mukana olo riittänee kuitenkin päättelemään, että kyseessä on historiallisen ajan muinaisjäännös uuden ajan puolelta. Edelleen lasin suhteellinen runsaus niukassa materiaalissa saattaisi merkitä 1700-lukua tai myöhempää aikaa. Röykkiön pintakasvillisuuden vahvuus ja päällä kasvanut puu taas viittaavat siihen, että se on vähintään viime vuosisadalta ellei sitä vanhempi.

Röykkiö A:n avaaminen ei tietenkään ratkaissut ongelmaa muiden Pahdan kivimuodostelmien osalta. Tältä osalta kävi kuitenkin selvästi ilmi, ettei kyseessä ole peltoröykkiö. Rakenteellisten piirteiden lisäksi on todettava vielä, että eteläreunan pienet kivet olivat osaksi niin pieniä, että sellaisia ei voi ajatella kerätyksi pellosto kiveämistarkoituksessa. Maanviljelijä Lassheikki tiesi sitä vastoin kertoa, että Pahdan alueelta on ajettu kiviä pois, kun seudulla on rakennettu sähkövoimalinjoja.

Röykkiö A:n pohjoispuolella kulkevan kiviaitamudostelman (liite 1, B) puhdistaminen toi esiin yhden tiilen (liite 2), joka oli puoliksi aitaan kuuluvan kiven alla; näin ollen on mahdollista, että aita on samanaikainen röykkiön kanssa ja liittyy sen käyttöön.

Museovirasto esitti kaivausluvan antaessaan alueelta v. 1953 löydetyn pienoistuuran löytösuhteiden selvittämistä. Löytöpaikka voitiin todeta ehkä noin viiden metrin tarkkuudella Pahtaa reunustavan ojan suunnassa. Nyt kaivettu koeruutu IV on ilmeisesti melko lähellä tuuran löytöpaikkaa (liite 1). Tästä ruudusta löytyi muutamia kvartsin palasia, joissa ei kuitenkaan havaittu iskennän jälkiä. Noin 20 cm paksun peltokerroksen alapuolella oli ohut (0-2 cm) savensekainen hiesukerros ja sen alapuolella 2-3 cm paksu palanut maakerros, joka vastasi isohkoihin maakiviin. Kivien välissä oli hieman savea ja punaista maata. Kivien alla alkoi puhdas luonnollinen maakerros. Palokerros on epäilemättä melko vanha, koska nykyinen peltokerros erotui siitä selvästi, mutta on mahdoton sanoa, onko sillä mitään tekemistä alueen kivikautisen asutuksen kanssa, josta on nyt to-

distuksena täältä alueelta kolme kiviesinettä (ko. pienoistuuran lisäksi nyt löydetty pienoistuura, löytö 2, ja laitoksen 26.7.1977 museovirastoon lähettämä pellolta löydetty kivitaltta).

Röykkiö A kasattiin uudelleen kokoon tutkimuksen päätteeksi. Kaivauksen aikan otettiin 63 kpl mustavalkokuvaa 60 x 60 filmille, 93 kpl 24 x 35 - kokoista värikuultokuvaa ja 7 kpl 60 x 60-kokoista värikuultokuvaa.

Tutkimus suoritettiin Oulun yliopiston rahoittamana opetuskai-
vauksena.

LIITTEET:

- liite 1: yleiskartta, mk. 1:500
- liite 2: tasokartta röykkiö A:sta, mk. 1:20
- 8 kpl mustavalkokuvaa
- löytöluettelo

Oulussa 30. joulukuuta 1977

Pentti Koivunen
lehtori

Eero Jarva
assistentti

Röykkiö A lännestä ennen avaamista..
Kuvaaja K. Sandman.

Röykkiö A ylhäältä sektorit I
(alhaalla oikealla) ja III (ylh.
vas.) osittain avattuina.
Kuvaaja K. Sandman.

Röykkiö A ylhäältä sektori III
avattuna ja sektori I osittain
avattuna. Kuvaaja K. Sandman.

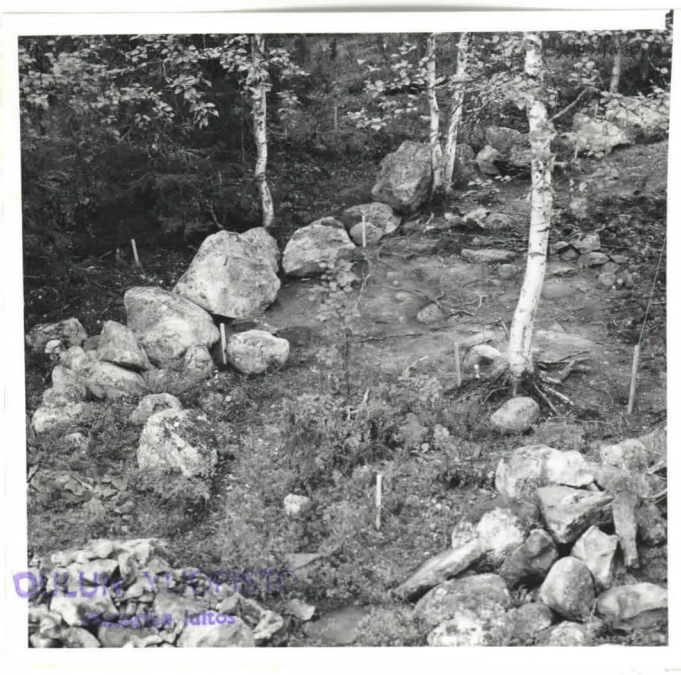
Röykkiö A sektori III avattuna
luoteesta. Kuvaaja K. Sandman.

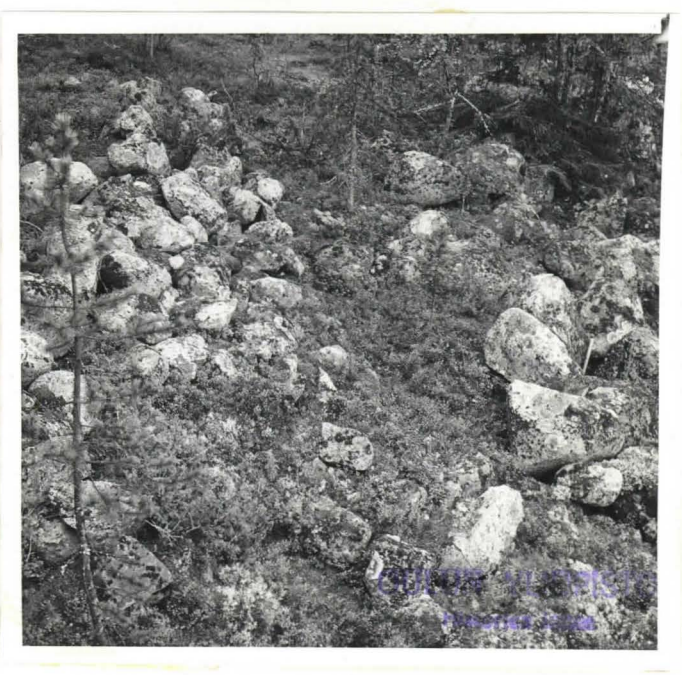
Röykkiö A sektori II osittain avattuna. Kuvaaja K. Sandman.

Röykkiö A ylhäältä kokonaan avattuna. Kuvaaja K. Sandman.

Röykkiö A:n pohjoispuolella olevaa kiviaitam muodostelmaa lännestä. Kuvaaja K. Sandman.

"Portti" kuvattuna pohjoisesta. Kuvaaja K. Sandman.